

А. П. Куліш,
аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0000-0003-4600-0711

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.6.79

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

L. Kulish,
Postgraduate student, Kyiv National University Of Trade And Economics

INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SPHERE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Розкрито основні інституційні засади розвитку аграрного сектору України за умов її європейської інтеграції. Визначено особливості формування інституційного механізму регулювання розвитку аграрної сфери. Висвітлено проблеми та перспективи розвитку аграрної сфери України за умов глобального конкурентного середовища. Досліджено світовий досвід розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі української економіки й у цьому контексті визначено основні принципи розвитку сільського господарства.

На основі проведеного аналізу визначено складові елементи формування засадничих пріоритетів розвитку аграрної сфери, серед яких свобода підприємництва, мотивація трудової діяльності, конкуренція та механізм ціноутворення. Зроблено висновок, що для забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва потрібна державна підтримка у вигляді субсидій та економічного стимулювання на основі надання податкових і кредитних пільг підприємствам, які здійснюють впровадження сучасних методів ведення бізнесу.

Проаналізовано перспективи підвищення конкурентоспроможності українських суб'єктів аграрної сфери України на ринках сільськогосподарської продукції країн Європейського Союзу. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток аграрної сфери України. Розглянуто основні підходи до державної підтримки виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. Визначено подальші перспективи розвитку аграрного сектору в Україні.

The basic institutional framework for the development of the agricultural sector of Ukraine under the conditions of its European integration is revealed. The peculiarities of formation of the institutional mechanism of regulation of the agricultural sphere development are determined. Issues and perspectives of development of agricultural sphere of Ukraine in the conditions of global competitive environment are highlighted. The foreign experience in the development of integration relations in the agrarian sector of the Ukrainian economy is investigated and in this context the main principles of development of Ukrainian agriculture are determined. On the basis of analysis, the components of formation of basic priorities of the agrarian sphere development, including private property, freedom of entrepreneurship, motivation of labor activity, competition and pricing mechanism are determined.

It is concluded that in order to ensure the efficiency of agricultural production, state support in the form of subsidies and economic incentives is required on the basis of providing tax and credit privileges to enterprises that implement modern methods of doing business. However, the identified problems require the development of effective state support measures to increase the volume of production and sales of agricultural products.

Provision of sustainable agricultural production is a constant process in view of the emergence of new external and internal challenges facing producers. In this context, attention is drawn to the need to balance interests and resources in order to achieve a certain optimum in social development, to choose from many alternative scenarios of development that meet the criteria of sustainability and ensure the realization of established goals.

The prospects of increasing the competitiveness of Ukrainian agrarian firms on the markets of agricultural products in the countries of the European Union are analyzed. The main problems that restrain the development of the agrarian sphere of Ukraine are revealed. The main approaches to state support of production and sale of agricultural products are considered. The further prospects of development of the agrarian sector in Ukraine in the conditions of its European integration are determined.

Ключові слова: інституційне забезпечення, аграрна сфера, сільськогосподарська продукція, державна підтримка, конкурентоспроможність.

Key words: institutional support, agricultural sphere, agricultural products, state support, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрна сфера України протягом останніх років увійшла до числа тих секторів української економіки, які розвиваються дуже динамічно. Саме завдяки цій сфері національної економіки створюється значна частина валової доданої вартості, формуються надходження до бюджетів

усіх рівнів, зростають валютні надходження від експорту продукції, активно провадиться інвестиційний процес. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва при одночасному зниженні навантаження на довкілля і природні ресурси становить важливе соціально-економічне завдання. Пріоритетним напрямом для аг-

рарної сфери є використання матеріалів і технологій, які покращують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих агроєкологічних систем. У аграрному виробництві має забезпечуватися відповідність сільського господарства і сільськогосподарської продукції певним вимогам. Водночас важливим є формування необхідних інституційних засад розвитку ефективного сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі питання інституційних засад розвитку аграрної сфери України досліджували такі вчені: О. Бородіна, Н. Варшавська, Д. Вітько, В. Лагутін, Ю. Лопатинський, Я. Лінецька, В. Міняйло, О. Міняйло, Н. Новікова, О. Попова, І. Прокопа, Ю. Уманців, О. Шульга та ін. Водночас подальшого дослідження потребують питання інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери за умов європейської інтеграції України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз інституційних засад розвитку аграрної сфери за умов європейської інтеграції України та визначення її подальших перспектив з урахуванням зарубіжного досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головним стратегічним завданням інституціоналізації в аграрній сфері є створення таких інституційних умов, які б забезпечували узгодження поведінки економічних агентів та усунення суперечностей між ними. Слід побудувати прозору систему економічних відносин, створити однозначні у застосуванні регуляторні норми, правила, які б були зрозумілими для усіх суб'єктів, а механізм їхнього застосування виключав би будь-які прояви дискримінації. Інституціоналізацію системи регулювання аграрної сфери наведено у таблиці 1.

Проведене дослідження дає змогу дійти висновку про те, що в механізмі регулювання необхідно забезпечити інституційні умови для реалізації стратегії розвитку аграрної сфери. Особливо це стосується галузі тваринництва, яка здатна приносити дохід протягом цілого року, створюючи підґрунтя для формування доданої вартості і додаткових робочих місць. Водночас необхідно забезпечити:

- стабілізацію й подальший розвиток тваринництва у всіх категоріях господарств, підвищення рівня інтенсифікації, концентрації і спеціалізації виробництва й відновлення роботи великих тваринницьких комплексів;
- формування оптимальних за розмірами господарських структур; істотне підвищення продуктивності худоби і птиці на основі зміцнення кормової бази та поліпшення якісного складу поголів'я, охоплення селекційно-племінною роботою селянських і фермерських господарств;
- впровадження ефективних енерго- та ресурсощадних технологій виробництва;
- розвиток комбікормової промисловості та вироб-

ництва комбікормів для забезпечення виробників повноцінними комбікормами й білково-вітамінними добавками;

— підтримку сільськогосподарських товаровиробників під час придбання машин й обладнання на основі довгострокового кредитування, удосконалення фінансового лізингу, системи економічних відносин між споживачами і постачальниками матеріально-технічних ресурсів;

— стимулювання виробництва продукції шляхом встановлення дотацій;

— стимулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів з переробки та збуту продукції, сервісних формуваних із селекції;

— запровадження системи моніторингу цін на продукцію;

— удосконалення інфраструктури ринків і запровадження ефективних методів їх регулювання;

— захист внутрішнього ринку й обґрунтована експортно-імпортерна політика тощо [3, с. 7—14].

Необхідно враховувати світовий досвід розвитку інтеграційних відносин на основі партнерської інвестиційно-інноваційної діяльності. Важливого значення набуває необхідність запровадження світових стандартів якості, передових технологій організації виробництва і систем організації праці з орієнтацією на якісні показники. Реалізуючи такий механізм інтеграційної взаємодії в умовах конкуренції, доцільно зменшувати прямий вплив держави на розвиток аграрного сектору, посилюючи значущість ефективної цінової, фінансової, грошово-кредитної, амортизаційної та зовнішньоекономічної політики.

Переоснащення підприємств й формування в них високого рівня функціональності задіяних технологій потребує впровадження інноваційно-інвестиційних проектів для успішного залучення необхідних ресурсів. В інституційному аспекті слід також забезпечити обґрунтування стратегії розвитку аграрної галузі. Тому потрібно визначити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції для гарантування продовольчої безпеки країни. Однак доволі не просто правильно спрогнозувати темпи розвитку рослинництва і тваринництва з урахуванням можливостей держави надати відповідні ресурси, мобілізувати власні резерви галузі, залучити інвестиції у сільське господарство.

Аналіз інституційного забезпечення регулювання розвитку аграрної сфери вказує на наявність цілого ряду проблем, які знижують рівень ефективності аграрного бізнесу і виступають демотиваційними чинниками його поступального розвитку (табл. 2). Інфраструктура аграрної сфери як система інституцій характеризується ризиками. Насамперед відсутня логічно-послідовна орієнтація на забезпечення інтеграції виробництва, формування структур оптової торгівлі сільгосппродукцією та суб'єктів інформаційного обслуговування. Усе це разом з виробництвом сільськогосподарської продукції у розрізі підприємств різних організаційно-правових форм господарювання та інституціями стимулювання розбудови агроєкономічних відносин становить організаційно-економічний механізм здійснення аграрної політики. Однак через неврахування глибинного коріння сьогоденних проблем в аграрному секторі економіки, український уряд так і не зміг поки що побудувати успішну аграрну політику, стратегію і тактику реалізації об'єктивних закономірностей розвитку аграрних відносин.

Аграрний потенціал України характеризується передусім низкою показників. Так, зокрема, дві третини сільськогосподарських угідь України (27,8 млн га) займають чорноземи. За запасами чорнозему Україна є четвертою країною у світі. Такі чорноземи разом з сучасними аграрними технологіями дають можливість Україні посідати провідні позиції у виробництві та експорті багатьох видів аграрної продукції. За підсумками 2017—2018 маркетингового року Україна посіла перше місце у світі з виробництва та експорту соняшникової олії, друге — з валового урожаю волоських горіхів, третє — з експорту ріпаку і меду, четверте — з виробницт-

Таблиця 1. Інституціоналізація системи регулювання аграрної сфери

Етап інституціоналізації	Складава інституціоналізації	Інституційний результат регулювання
Задоволення потреб	Потреби	Визначення мотивації до економічної діяльності
Усвідомлення причини та умов взаємодії	Усвідомлені потреби	Формування мотивів поведінки
Формування загальних цілей	Цілі	Визначення цілей діяльності
Створення й визнання правил і норм	Правила і норми	Створення «нормативів» розвитку інституційного середовища
Стандартизація норм поведінки	Процедури	Апробація правил і норм
Установлення санкцій	Санкції	Формування основ «інституційного порядку»
Усталення норм поведінки	Інституційна структура	Забезпечення сталості норм інституційного середовища

Джерело: складено автором на основі [1; 2].

ва й експорту ячменю і кукурудзи; п'яте — з експорту пшениці. Українські виробники та експортери сільськогосподарської продукції є доволі конкурентоспроможними на ринках європейських країн, про що свідчить постійне зростання національного аграрного експорту до країн ЄС. Так, якщо у 2016 р. він сягав близько 4 млрд дол., у 2017 р. — 5,8 млрд дол., а у 2018 р. перевищив 6,3 млрд дол. [6].

Водночас надмірно високими темпами зростали техногенне навантаження на екологічні системи, посилювалася деформація галузевої та продуктової структур виробництва, відбувалося витіснення селян до низькодохідного неформального сектору економіки. Останнє стало однією з причин сільської бідності та деградації людського капіталу. У рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, орієнтації на європейські цінності у створенні нової системи управління аграрним розвитком національна аграрна політика повинна переорієнтуватися на стратегічні суспільні цілі з чітко визначеними пріоритетами, дієвими механізмами реалізації та надійними джерелами фінансування.

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що ринок аграрної продукції Європейського Союзу характеризується повільними темпами зростання та високим рівнем конкуренції. У цілому для компаній з країн, що не належать до ЄС, можливість виходу на вказані ринки є низькою внаслідок високого рівня самозабезпечення країнами ЄС різними видами аграрної продукції (як для споживання, так і для відгодівлі тварин). Більшість товарів тваринного походження ЄС себе забезпечує, однак для рослинної продукції ситуація змінюється залежно від конкретного її виду. Так, наприклад, якщо ринок зернових є збалансованим, то на ринку олійних культур присутній значний за обсягами імпорту.

Ринку аграрної продукції ЄС притаманні високий рівень конкуренції. Цьому сприяють концентрація ринків на рівні дистрибуції аграрної продукції та її низька диференціація. Ринок молочної продукції, а також зерновий ринок характеризуються помірними загонами для показників, які визначають владу споживачів, постачальників та рівень конкуренції. Для молочної продукції це пояснюється збільшенням можливості диференціації та використання стратегії нішевого й органічного виробництва. Ринок м'яса та м'ясних виробів характеризується сильною владою покупців, але країни ЄС належать до групи країн, які характеризуються суттєвою протекціоністською торговельною політикою в аграрній сфері [7, с. 37—39].

Торговельні бар'єри у межах ЄС високі, хоча і пом'якшені різноманітними схемами преференцій, які надають порівняно сприятливі умови доступу для країн, які в аграрному секторі мають найбільші конкурентні переваги. Існують два найважливіші види бар'єрів, які впливають на конкурентоспроможність компаній на цьому ринку, а саме обмеження доступу до ринку на базі торговельної політики та внутрішня підтримка на основі спільної аграрної політики (САП). ЄС активно використовує інструменти обох політик. Найбільшого впливу на сучасному етапі розвитку конкуренції на аграрному ринку ЄС має саме САП. ЄС започаткував високий рівень захисту власних виробників сільськогосподарської продукції серед розвинених країн. Спостерігається зміщення пріоритетів аграрної політики в інші сфери, як-от: регіональний розвиток, стан довкілля, що відображається у зменшенні частки витрат САП у загальному бюджеті ЄС [9, с. 72—80]. Це створює додаткові виклики для підприємств аграрного сектору, адже виробники сільськогосподарської продукції повинні забезпечити відповідність своєї продукції стандартам, запровадженим САП. Виплати з фондів ЄС у рамках САП підвищили продуктивність, удосконалили структуру ринків та

Таблиця 2. Проблеми інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери

Проблема	Чинники й аспекти виникнення	Особливості впливу на аграрну сферу
Різновекторність та нестабільність нормативно-правової бази	Зміни векторів і пріоритетів державної політики, що визначають напрями розвитку аграрної сфери	Деструктивність інститутів регулювання аграрного ринку, системна невизначеність щодо рівня підтримки агровиробників
Нерівні умови доступу виробників до каналів збуту продукції	Монополізація каналів збуту посередниками або фізична відсутність доступу до них	Ситуативний характер виробництва окремих видів продукції або фактична відмова від них на користь інших
Недоступні інфраструктурні послуги	Велика відстань до інфраструктурних об'єктів, неспроможність окремих виробників сформувати великі партії товару	Визнання дрібними й малими виробниками необхідності кооперування у виробничо-збутовій діяльності
Неякісні інфраструктурні послуги	Відсутність у виробників інфраструктури зберігання продукції	Втрати значного обсягу продукції при зберіганні, перенесення всіх ризиків щодо якості товарів на виробника
Відсутність чіткої державної політики з упорядкування ринкової взаємодії	Невизнання державного регулювання як складової інфраструктурної політики, недосконалість законодавства	Утвердження нестабільних за характером мотивів поведінки економічних суб'єктів

Джерело: складено автором на основі [4; 5].

зробили їх більш конкурентними. Такі виплати покращили торговельні баланси країн ЄС в торгівлі саме аграрною продукцією [10, с. 21—27].

Аналіз динаміки рентабельності аграрних підприємств ЄС вказує на загальний тренд до зростання, але за свідчує певну нестабільність. Падіння рентабельності відбулося в 2008—2009 рр., а також у 2015 р. Саме в періоді такого падіння фінансування САП зростало, особливо під час глобальної фінансово-економічної кризи. Проведений аналіз дозволив з'ясувати, що зростання фінансової допомоги від ЄС призводило до зростання рентабельності вже наступного року. Зокрема після зростання фінансування САП у 2008—2009 рр. на 4% у середньому у 2010 р. рентабельність підприємств зросла на 25% [7, с. 37—39].

Обмеження доступу до ринку, які використовуються в ЄС, включають тарифи та квоти, а також нетарифні обмеження. Структура тарифів ЄС показує їхнє зростання для аграрної продукції. Так, відповідно до переглянутої європейської торговельної політики у 2016 р., середній тариф на основні види споживчої сировини та основні продукти харчування склав 9,9%, а для перероблених харчових продуктів він був більш ніж удвічі вищим та становив 19,4%. Аграрна продукція імпортується згідно з кількома імпортними режимами. Більша частина імпорту надходила на ринок ЄС за нульовою ставкою мита в межах режиму найбільшого сприяння. Більше половини імпорту агропродовольчих товарів у ЄС без мита (54%) складають біржові товари, зокрема зернові та олійні культури, шроти, рослинні олії, какао, кави. Фрукти, овочі та горіхи, включаючи продукти їх перероблення та фруктові соки, склали основну частину імпорту з митом. З 38% імпорту сільськогосподарської продукції в ЄС, що користується преференційним режимом, у вартісному вираженні дві третини імпортовано за тарифами, зниженими внаслідок двосторонніх торговельних угод [7; 8].

Стратегія цінової конкурентоспроможності, яка використовувалася більшою мірою на початкових етапах реалізації Угоди про асоціацію з ЄС внаслідок часткової лібералізації кількісних обмежень та тарифних умов доступу до аграрного ринку ЄС, у сучасних умовах поступово трансформується в стратегію диференціації аграрної продукції українських компаній. Останнє є наслідком пере-

ходу українських компаній на європейські стандарти якості та управління виробництвом, включаючи приватні стандарти, динамізацію пропозиції органічної та нішевої продукції [8, с. 106—112]. Однак регуляторні вимоги — від загальної безпеки харчової продукції до контролю за забруднювачами в харчовій продукції — досі є суттєвою перешкодою українського експорту до ЄС. Кількість таких вимог значно збільшується під час надходження продукції на експорт [12, с. 21—27]. Проведений аналіз перспектив українських аграрних підприємств в умовах реалізації Угоди про асоціацію дозволив сформулювати стратегії розвитку їх конкурентних переваг та нівелювання недоліків (табл. 3).

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що в Україні триває зростання виробництва в аграрному секторі завдяки істотному підвищенню врожайності соняшнику, кукурудзи, ріпаку, сої та ряду інших культур. Водночас активізувалася роль національного аграрного сектору на зовнішньому ринку, експорт окремих видів сільськогосподарської продукції сягнув великих масштабів, посилилася бюджетоутворююча функція сільського господарства. Ставлячи пріоритетом європейську інтеграцію, Україні слід адаптувати власну аграрну політику до стандартів Європейського Союзу. На це впливають не лише внутрішні процеси у ЄС, а й вимоги зовнішнього середовища.

Література:

- Новікова Н.А. Вплив економічних інтересів на розширене відтворення в аграрній сфері / Н.А. Новікова // *Агросвіт*. — 2015. — № 16. — С. 10—13.
- Лопатинський Ю.М. Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах: монографія / Ю.М. Лопатинський, В.І. Кифяк. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. — 248 с.
- Лагутін В.Д. Цивілізаційні та інституційні фактори глобальних економічних трансформацій ХХІ ст. / В.Д. Лагутін // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. — 2019. — № 2. — С. 5—19.
- Уманців Ю.М. Економічна політика держави за умов глобальних трансформацій / Ю.М. Уманців, О.І. Міняйло // *Економіка України*. — 2018. — № 9. — С. 37—49.
- Варшавська Н.Г. Спільна аграрна політика ЄС: генезис, основні цільові орієнтири для України / Н.Г. Варшавська // *Економіка і управління*. — 2016. — № 2. — С. 215—222.
- Педько А. Український вимір європейського аграрного хабу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayinskyu-vymir-yeuropeyskogo-agrarnogo-habu>
- Вітько Д.О. Детермінанти міжнародної конкурентоспроможності українських аграрних підприємств / Д.О. Вітько // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2018. — Вип. 17. Ч. 1. — С. 36—40.
- Бородина О.М. Майбутнє сільського сектору України — від екстрактивного використання до інклюзивного розвитку / О.М. Бородина, І.В. Прокопа // *Економіка України*. — 2018. — № 11—12. — С. 104—121.
- Бородина О.М. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс / О.М. Бородина, І.В. Прокопа // *Економіка та прогнозування*. — 2019. — № 1. — С. 70—85.
- Попова О.А. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014—2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України / О.А. Попова // *Економіка АПК*. — 2013. — № 12. — С. 89—96.

Таблиця 3. Матриця конкурентних переваг українських аграрних підприємств в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС

Стратегії успіху	Стратегії конкуренції
Збільшення виробництва аграрної продукції. Експорт органічної продукції. Промування товарів на ринки ЄС. Розвиток українських аграрних брендів. Активізація розвитку аграрного та екологічного туризму. Розвиток аграрних бірж	Аграрна політика, що веде до розвитку органічного ринку. Розвиток професійних асоціацій та споживчих кооперативів. Впровадження новітніх технологій. Вивчення європейського законодавства. Створення компаній з органічного виробництва. Встановлення зв'язків між виробниками та роздрібними мережами в ЄС. Розвиток кредитування
Стратегії збереження	Стратегії оборони
Підвищення якості органічних продуктів, що є основою підвищення конкурентоспроможності українських компаній. Підвищення доходів фермерів на основі розвитку малого підприємництва Доступ до європейських фондів	Залучення іноземного капіталу. Впровадження нових технологій. Формування конкурентних ринків. Залучення коштів європейських фондів та міжнародних донорів

Джерело: складено автором на основі [5; 7; 10; 11].

11. Шульга О.А. Соціально-економічні суперечності в системі аграрних відносин та проблеми методології їх аналізу / О.А. Шульга // *Економічна теорія*. — 2018. — № 1. — С. 59—78.

12. Міняйло О. Молокопродуктовий підкомплекс України: тенденції розвитку / О. Міняйло, В. Міняйло, Я. Лінецька // *Товари і ринки*. — 2018. — № 4. — С. 20—35.

References:

- Novikova, N.L. (2015), "The influence of economic interests on expanded reproduction in agriculture", *Ahrosvit*, vol. 16, pp. 10—13.
- Lopatyns'kyj, Yu.M. and Kyfiak, V.I. (2014), *Rozvytok ahrarnoho sektora natsional'noi ekonomiky na instytutsijnykh zasadakh* [Development of the agrarian sector of the national economy on an institutional basis], Chernivets'kyj nats. un-t, Chernivtsi, Ukraine.
- Lahutin, V.D. (2019), "Civilizational and institutional factors of global economic transformations of the XXI century", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 2, pp. 5—19.
- Umantsiv, Iu. M. and Miniajlo, O.I. (2018), "Economic policy of the state in the conditions of global transformations", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 37—49.
- Varshavs'ka, N.H. (2016), "EU common agricultural policy: genesis, the main target guidelines for Ukraine", *Ekonomika i upravlinnia*, vol. 2, pp. 215—222.
- Ped'ko, A.B. (2019), "Ukrainian dimension of the European agrarian hub", *Den*, [Online], vol. 103, available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayinskyu-vymir-ievropeyskogo-agrarnogo-habu> (Accessed 17 June 2019).
- Vit'ko, D.O. (2018), "The determinants of international competitiveness: the case of Ukrainian agricultural enterprises", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 17 (1), pp. 36—40.
- Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2018), "The future of the rural sector of Ukraine - from extractive use to inclusive development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11—12, pp. 104—121.
- Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2019), "Inclusive rural development: scientific discourse", *Ekonomika ta prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 70—85.
- Popova, O.L. (2013), "New priorities of the Common Agricultural Policy of the EU for 2014—2020: strategic guidelines for the development of the agrosphere of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 89—96.
- Shul'ha, O.A. (2018), "Socio-economic contradictions in the system of agrarian relations and problems of the methodology of their analysis", *Ekonomichna teoriia*, vol. 1, pp. 59—78.
- Miniajlo, O.I. Miniajlo, V.P. and Linets'ka Ya.V. (2018), "Dairy Complex of Ukraine: Trends in Development", *Tovary i rynky*, vol. 4, pp. 20—35.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2019 р.